

Jarosław **Pałka** Machteld **Venken**
Krzysztof Marcin **Zalewski**

Żołnierze generała Maczka

Doświadczenie i pamięć wojny

Replika

Gdańsk-Zakrzewo 2013

Muzeum II Wojny Światowej

Recenzent: prof. Kaja Kaźmierska
Redakcja książki: Anna Kaniewska
Redakcja materiałów źródłowych: Zofia Wieluńska
Wybór źródeł: Karolina Żłobicka

Opracowanie merytoryczne mapy: autorzy książki
Opracowanie graficzne: Paweł Cebrykow

Korekta: Magdalena von Piechowska

Skład: Krzysztof Pałubicki

Projekt okładki i stron tytułowych: Magdalena Błażków KreacjaPro

Na okładce wykorzystano dwa zdjęcia. Większe, wykonane w Niemczech wiosną 1945 r., przedstawia żołnierzy (drugi z lewej Roman Lipiński) szwadronu czołgów zapasowych 1. Dywizji Pancerniej (zbiory Romana Lipińskiego/AHM). Mniejsze przedstawia weteranów 1. Dywizji Pancerniej. Od lewej: Władysław Dwojak, Franciszek Gdaniec, Waclaw Piwoński i Waclaw Butowski (zbiory Franciszka Gdańca i Wiesława Butowskiego/AHM)

Fotografie reprodukowane w książce pochodzą ze zbiorów prywatnych oraz z Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią oraz Fundacji Ośrodka KARTA

Copyright for the Polish edition © by the Authors and Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

Publikacja książki została dofinansowana przez Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

ISBN 978-83-7674-257-1

ISBN 978-83-63029-18-0

Książka jest efektem projektu badawczego sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki nr 4532 „Powojenne losy żołnierzy 1. Dywizji Pancerniej dowodzonej przez generała Stanisława Maczka w Polsce i w Belgii. Analiza porównawcza” zrealizowanego w latach 2011–2013 pod kierownictwem dr Machteld Venken

Wydanie I

Wydawnictwo Replika
ul. Wierzbowa 8, 62-070 Zakrzewo
tel./faks 061 868 25 37
replika@replika.eu
www.replika.eu

Partnerzy:

Spis treści

Część I. Wprowadzenie. Być „żołnierzem Maczka”	9
1. Idea projektu	9
2. Jak powstawała książka	13
3. Metoda prowadzenia wywiadów i praca z materiałem źródłowym	21
4. Historia dywizji	23
5. Tropy interpretacyjne	32
6. Układ książki	40
Część II. Drogi do dywizji	45
1. Turyści Sikorskiego	45
2. Przez sowieckie łagry	59
3. Przez Wehrmacht	81
4. Z niemieckich obozów	109
Część III. Służba w dywizji	127
1. W Wielkiej Brytanii	127
2. Szlak bojowy	161
3. Okupacja Niemiec	238
Część IV. Życie po demobilizacji	281
1. Po powrocie do kraju	281
2. Na Zachodzie	300
Epilog	323
Posłowie. Wojna nie ma w sobie nic z mężczyzny	327
Biogramy świadków	337
Bibliografia	349
Streszczenie	355
Summary	359
Indeks osobowy	363
Indeks geograficzny	369

Podziękowania

Przygotowanie publikacji nie byłoby możliwe bez pomocy wielu osób. Przede wszystkim słowa wielkiej wdzięczności należą się naszym rozmówcom. Bez ich otwartości, zaufania i cierpliwości nie moglibyśmy poznać ich historii życia, które składają się na tę książkę. W szczególności dziękujemy panu Zbigniewowi Mieczkowskiemu, który nie tylko był jednym z naszych narratorów, ale także pomagał w nawiązaniu kontaktów w Wielkiej Brytanii. Wyrazy wdzięczności należą się prof. Kai Kaźmierskiej za życzliwość, a jednocześnie wnikliwą recenzję monografii, oraz dr. hab. Tomaszowi Chincińskiemu, który cierpliwie czekał na wyniki naszej pracy. Ponadto dziękujemy Piotrowi Kozłowskiemu „Szkotowi”, który poznał nas z kolejnym pokoleniem maczkowców. Za wielką pomoc w realizacji projektu badawczego autorzy dziękują Instytutowi Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, będącemu „gospodarzem” grantu. Bez zaangażowania dyrekcji i pracowników Domu Spotkań z Historią, w szczególności Katarzyny Madoń-Mitzner, Magdy Szymańskiej, Mateusza Czapigo, Macieja Kamińskiego i Roberta Radeckiego, kolekcja, której fragmenty prezentowane są w niniejszej książce, nigdy by nie powstała. Dziękujemy również Karolinie Żłobek oraz Zofii Wieluńskiej za ich niezmiernie cenną pracę przy gromadzeniu i opracowywaniu relacji, wyborze fragmentów oraz redakcji części źródłowej, a także Katarzynie Chimiak i Izabeli Mrzygłód za ich pomoc w końcowej fazie projektu.

Streszczenie

Książka jest próbą zarysowania zbiorowej biografii żołnierzy 1. Dywizji Pancerniej przez przyjrzenie się indywidualnym losom jej weteranów. Zamiast koncentrować się na planach militarnych, co jest zasługą istniejącej literatury przedmiotu, skupiamy się w niej na ludzkich przeżyciach i doświadczeniach związanych z udziałem w wojnie. Dzięki dotarciu do stosunkowo dużej liczby byłych szeregowych żołnierzy dywizji i zastosowaniu w wywiadach z nimi metodologii historii mówionej (wywiadów biograficznych) staraliśmy się wzbogacić dotychczasową wiedzę na temat tej formacji o perspektywę nieelitarną. W latach 2009–2012 zostały zebrane i opracowane relacje biograficzne weteranów dywizji mieszkających w Polsce, uzupełnione o wywiady przeprowadzone w Wielkiej Brytanii oraz w Belgii, po to by więcej dowiedzieć się o indywidualnych doświadczeniach wojennych szeregowych żołnierzy, którzy często inaczej przeżywali wojnę niż ich przełożeni. Krótko mówiąc, książka ta nie skupia się na bojowych zasługach 1. Dywizji Pancerniej, lecz ma na celu pokazanie, jak wyglądało życie jej żołnierzy.

W pierwszej części publikacji przedstawiony został projekt, w ramach którego nagrywano relacje kombatantów dywizji, oraz sposób opracowania materiału źródłowego na potrzeby wydawnictwa. By wprowadzić Czytelnika w dzieje tej jednej z najbardziej znanych polskich formacji zbrojnych, w tym miejscu opisano historię dywizji oraz omówiono dotyczącą jej literaturę. Autorzy starali się także wskazać podstawowe „tropy interpretacyjne”, a więc możliwe sposoby odczytywania narracji biograficznych, które wynikały z badań przeprowadzonych po zgromadzeniu materiału źródłowego. Przedstawiono pokrótce kwestie czasu i przestrzeni w narracjach, indywidualizacji przeciwstawionej naturalnej dla wojska uniformizacji i homogenizacji, wreszcie problemy związane z doświadczeniami transnarodowymi oraz konfliktowymi lojalnościami.

Zasadniczą część publikacji stanowią zapisy relacji byłych żołnierzy 1. Dywizji Pancerniej, traktowane jako swoiste „teksty źródłowe”. Ich podstawę stanowiły wielogodzinne wywiady biograficzne, z których wybrano z jednej strony najbardziej wyraziste i obrazowe fragmenty, z drugiej opisujące „zwykłą”, codzienną służbę w jednostce. Każdy kolejny wybór źródeł zaczyna się od wprowadzających komentarzy historycznych.

Pierwsza część publikowanych relacji przedstawia wybrane biografie reprezentujące cztery typy dróg prowadzących do dywizji. Wśród narratorów znaleźli się: 1) weterani 1. Dywizji Pancerniej, którzy ewakuowali się po przegranej kampanii w Polsce w początkowej fazie II wojny światowej, by przez Rumunię lub Węgry dotrzeć do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, tworzonych u boku aliantów zachodnich; 2) obywatele polscy mieszkający w Polsce Wschodniej (na tzw. Kresach), zajętej przez Związek Sowiecki we wrześniu 1939 roku, zesłani do Kazachstanu i na Syberię, którzy wraz z armią gen. Władysława Andersa przeszli na Bliski Wschód, by znaleźć się potem w Wielkiej Brytanii; 3) alianccy jeńcy wojenni, Polacy pochodzący głównie z Pomorza Gdańskiego i Śląska, którzy znaleźli się pod okupacją niemiecką i zostali powołani do służby w Wehrmachcie; 4) wyzwoleni więźniowie niemieckich obozów jenieckich, obozów koncentracyjnych, żołnierze Polskiego Państwa Podziemnego, powstańcy warszawscy z 1944 roku.

Drużga część wybranych relacji pokazuje realia wojny z perspektywy żołnierzy 1. Dywizji Pancerniej. Autorzy zdecydowali się zrezygnować z prezentacji kilku wybranych sylwetek na rzecz tematycznego ułożenia kolejnych faz biografii. W ten sposób otrzymaliśmy szeroką panoramę doświadczeń wojennych, a jednocześnie oddano głos dużej liczbie bohaterów. Wspominają oni służbę przed wyruszeniem na front, szkolenia, opowiadają o spędzaniu wolnego czasu na przepustkach i stosunkach z ludnością cywilną w Szkocji. Jest to swoista wielogłosowa opowieść o stawaniu się żołnierzami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Najbardziej obszerny fragment książki dotyczy wspomnień frontowych. Weterani przywołują w nim swoje pierwsze doświadczenia wojenne, bitwę pod Falaise, mówią o śmierci kolegów, swoich dowódcach, ale także o tym, jak przyjmowali ich mieszkańcy wyzwalanych miast we Francji, w Belgii i Holandii. Artylerzyści, czołgiści czy też kwatermistrzowie opowiadają o specyfice służby w swoich pododdziałach. Znalazły się tutaj także kontrowersyjne fragmenty dotyczące zachowania żołnierzy dywizji wobec jeńców wojennych. Wspominając okres służby po zakończeniu wojny, gdy dywizja pełniła zadania okupacyjne w Niemczech w latach 1945–1947, weterani opowiadają o organizowaniu życia polskich *displaced persons* („dipisów”), o swoich rozterkach związanych z decyzjami dotyczącymi powrotu do kraju czy też pozostania na emigracji z powodów politycznych, ekonomicznych lub prywatnych. Interesujące wydają się również fragmenty relacji mówiące o trudnych kontaktach polskich żołnierzy z ludnością niemiecką.

Wreszcie ostatnia część wspomnień koncentruje się na opisie wpływu doświadczeń wojennych na powojenne życie weteranów 1. Dywizji Pancerniej,

zarówno tych, którzy powrócili do Polski, jak i tych, którzy pozostali na emigracji w Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Belgii. „Polscy” weterani opowiadają m.in. o problemach stwarzanych przez władzę komunistyczną, o sposobach przystosowania się do nowej rzeczywistości, „emigracyjni” zaś o aklimatyzowaniu się w obcym środowisku. „Maczkowcy” w czasie sześciu powojennych dekad stali się aktorami dynamicznie zmieniającej się polityki pamięci zarówno Polski, jak i ich krajów osiedlenia. Wszyscy byli żołnierze podkreślają swoje zaangażowanie w działalność kombatancką oraz przekazywanie i kultywowanie tradycji jednostki, co świadczy o tym, że bycie żołnierzem wciąż jest istotnym elementem ich tożsamości.

Zamykające książkę posłowie, za którego napisanie autorzy wdzięczni są również uczestniczącym w projekcie badawczym dr Piotrowi Filipkowskiemu oraz dr Joannie Wawrzyniak, z jednej strony stanowi dyskusję na temat metody biograficznej, z drugiej zaś kontekstualizuje biografie żołnierskie wśród innych doświadczeń wojennych społeczeństwa polskiego. Mamy nadzieję, że ta książka stanie się głosem w debatach o polskiej pamięci II wojny światowej i sposobach jej badania.

Publikację wzbogacają archiwalne zdjęcia pochodzące z rodzinnych zbiorów weteranów, z którymi zostały przeprowadzone relacje. Ze wszystkimi relacjami nagranyymi w ramach pracy nad książką można zapoznać się w Archiwum Historii Mówionej Ośrodka KARTA, Domu Spotkań z Historią w Warszawie oraz w Centre for Historical Research and Documentation on War and Contemporary Society CEGES-SOMA w Brukseli (Królestwo Belgii).